

A székelyek eredetének és Erdélybe telepedésének kérdéséről

Századunk első évtizedeiben, de különösen a második világháború utáni időszakban a régészeti kutatások köre egyre szélesedett, ugyanakkor el is mélyült, és mind több természettudományos eredmény, sőt módszer fölhasználásával egyre biztosabb adatokkal egészítette ki vagy helyesbítette az ő-, ó- és középkori történetírás hézagait, tévedéseit. Az idők folyamán már-már szinte áttekinthetetlen óriási tudományos adathalmaz gyülemlt fel. Ennek rendszerezése egészen új, eddig elképzelhetetlen lehetőségeket, távlatokat nyitott a földkerekség legkülönbözőbb tájain élt vagy ma is létező népcsoportok, népek eredetének kifürkészésére, fejlődése — nem egy ízben csaknem áthatolhatatlanul szövevényes — történetének, rendkívül bonyolult társadalmi-gazdasági haladásának nagy ügyel-bajjal megvalósítható nyomon követésére. Ezek az aprólékos gonddal végzett kutatások, melyek lázas érdeklődést keltenek a legszélesebb körökben, bizony sokszor évek hosszú során át a kutatótól önmegtagadást, lemondást követelnek a kényelemtől, a civilizált életkörülményekről (Thor Heyerdahl Kon-Tiki tanulmányútja, Eric de Bisschop Tahiti-Nui expedíciója, Stein Aurél, Sven Hedin, P. K. Kozlov a Takla-Makán sivatagot meg a Góbit földterít, századok óta részben vagy egészen kihalt romvárosok felkutatására indított kalandos és veszélyes utazásai, hogy csak ötlet-szerűen említsünk közülük néhányat. E kutatások tanulságai felbecsülhetetlen tudományos értékűek.

A sokféle körülményt, adatot egyeztető, sok mindent figyelembe vevő vizsgálódások nyomán nemritkán nagyfontosságú, sőt éppenséggel bámulatos eredmények születtek. Sikerült például, többek között, fényt deríteni az ókori Kína meg a mexikói azték-tolték birodalom első hallásra szinte hihetetlen művelődési kapcsolatainak évszázados történetére, eddig ismeretlen közép-afrikai hűbéri birodalmak kialakulására, virágzására, lehanyatlására. A mai ember csak elámul, hogy ősei, száználmasan kezdetleges eszközök és lehetőségek birtokában is, milyen bámulatos tettekre voltak képesek. Nem tekintették áthidalhatatlannak még a mai értelemben is tekintélyes földrajzi távolságokat sem. És nem csupán egyes merész vállalkozók, de egész közösségek, törzsek, népek változtattak lakóhelyet, jutottak messzi vidékekre, további fejlődésüket meghatározó, új irányba terelő, az előzőhöz képest vadidegen területekre. Ebből következően még a földgömb legelhagyatottabbnak látszó vidékeinek a népessége se élt állandó teljes elszigeteltségben, minden külső anyagi vagy szellemi hatástól légmentesen elzárva. Mindez természetesen hozzájárult a különböző emberfajták, embertani csoportok keveredéséhez is. Következésképpen napjaink emberisége sajátos fajta-keveréknek, fajta-ötvözetnek, tehát fajta tekintetében bizonyos mértékben vegyes csoportok összességének tekinthető. A fajlmélet „tisztá vérű” emberfajtáiról sem a régmúltban, sem ma egyáltalán nem lehet szó.

A népszármazás sokat vitatott ügyének megoldása hazai viszonylatban is a

történelemkutatók, nyelvészek, néprajzosok, régészek egyik központi főladatává vált. A romániai magyar történelemkutatókra az általános és közös tennivalók mellett a hazai magyar nemzetiség múltjának tanulmányozása is sajátos főladatként hárul, különös tekintettel annak a román néppel a sokszázados együttélés folyamán kialakult kapcsolataira. A közös múlt megismerésének egyik lényeges kérdése a hűbéri társadalmi viszonyok kialakulása és meggyökeresedése Erdély területén. A hűbéri társadalom erdélyi jelentkezésének vizsgálata elképzelhetetlen a magyar meg székely néptömegek letelepedése és berendezkedése folyamatainak tanulmányozása nélkül. Ezért vetődik föl tudományos tekintetben ma ismét, többek között, a székelyek eredetének és Erdély földjére való beköltözésének kérdése is. Vizsgálata szerves része a romániai történelemkutatásnak.

Ismertetésünkben a kutatások mai szintjén, de főleg más szakemberek eddigi eredményeit összegezve — különösebb egyéni hozzájárulás nélkül — igyekszünk vázolni a székelyek eredetének és mai lakóhelyükre való letelepedésének főbb kérdéseit.

Előljáróban még szükségesnek tartjuk megemlíteni: a székely-eredet kérdésének jelentős tudományos irodalma van, s a kutatók úgyszólván kezdettől fogva két táborra szakadtak. Az egyik csoport tagjainak véleménye szerint a székelyek egyértelműen magyar származásúak. A másik felfogás értelmében eredetileg nem voltak ugyan magyarok, de föltétlenül a magyarokkal rokon nép vagy népelemek leszámazottai.

Túl messze vezetne az egyes elméletek mellett vagy ellen fölhozott érvek még egészen futólagos fejtegetése is. Egy azonban bizonyos: A székelyek eredetének nagyon sokrétű, nagyon bonyolult kérdését ma már nem foghatjuk föl egyoldalúan, akár egyik, akár másik vitázó fél merev álláspontjához csatlakozva. Csakis a sejtetőleg közrejátszott társadalmi-gazdasági és történelmi tényezők együttes szemmel tartásával, a folyamatok aprólékos, dialektikus vizsgálatával közelíthetjük meg.

*

A mai székelység XII—XIII. századi elődjének származásával összefüggően három fő kérdést ragadhatnánk ki: 1. milyen jellegű népcsoport alkotta a későbbi székelység alaprétegét, magját; 2. milyen más, nem magyar népcsoportokat csatoltak, a szükségnek megfelelően, parancsra ehhez a maghoz; 3. mikor és hogyan költöztek korábbi lakóhelyükről Erdély földjére, és miként egészítették ki a Kelet-Erdélybe áttelepített székelyeket kétségtelenül magyar származású csoportokkal.

Mindenekelőtt a székelyek legősibb *alaprétegének* kérdését kíséreljük meg tisztázni. A középkor folyamán magyarnyelvűségük ellenére is a magyartól *különböző* népnek tekintett székelyek — feltehetően — eredetileg egy török néptörzshöz tartoztak, amely már korán a magyarokhoz csatlakozott, jóval azoknak a Kárpát-medencébe települése előtt. A középkori törökös jellegű hadiszervezetben az akkori Magyarország területére a magyar királyok betelepítette, főként török származású népekkel teljesen azonos nyilazó-harcos, portyázó és előrsi beosztásban szerepeltek. (Ezalól kivétel csupán a nem török eredetű, de hasonló hadi-, társadalmi és jogi helyzetű jászok esete!)

Ha kétségbevonhatatlan bizonyító erejű források hiányában a székely népcsoport „magja” még mindig nem mondható fenntartás nélkül török eredetűnek, mégis ez a *föltevés a legvalószínűbb!* A török származást véve alapul, eddig négy lehetőség került szóba: a) a székelyek, azoknak a szó *mai* jelentésében vett s a legutóbbi kutatások eredményeinek megfelelően nagyon távan értelmezett „avarok”-

nak az utódai, akik egykor az egész Kárpát-medence fölött uralkodtak; b) a besenyőkhöz, úzokhoz, kálizokhoz, kunokhoz hasonlóan, a magyarok letelepedése után Magyarországra sodródott török nép vagy néptöredék maradványa; c) I. István király balkáni hadjáratai folyamán tömegesen foglyul ejtett bolgár harcosok lezármazottjai; d) a kazár birodalomból kiszakadt kabar (kavar?) törzsek utódai.

A többé-kevésbé tudományos színezetű föltevéseknek, ezzel a négy változatával az elméleti tekintetben számba jöhető lehetőségek körülbelül ki is merültek.

A székelység *alapsoportjának* avar eredetét *látszólag* több körülmény is bizonyítja. Erre vonatkozatható a középkori magyar krónikáknak a székelyek hun származásáról szóló állítása, továbbá a már eddig is sok fejtörést okozott „Csigla” névnek valamely török nyelvből való eredeztetése. E tekintetben azonban a helyzet egyáltalán nem javul, ha a székelység magvát az „avaroknak”, a Nagy Károly-féle irtóhadjáratok pusztítása elől Erdély déli részébe húzódott töredékétől, a veszedelmeket átélte maradványoktól akarnók származtatni. A dél-erdélyi helynevek tanúságtétele szerint ui. ennek a területnek a IX. és X. század előtt vegyes román-szláv nyelvű népességen kívül másfajta lakossága nemigen lehetett. Ha tehát valaki szerint, s ez végeredményben nem is egészen lehetetlen, Erdély déli felének a magyar megszállás előtti népessége az (ismétlem: legtágabban értelmezett) avarok maradékaiból került volna ki, akkor a magyarországi avarkor-végi fejleményekhez hasonló helyzetet kell elképzelnie: eszerint ezek az „avarok” már föltétlenül szlávul beszéltek volna. Másrészt pedig, ha a magyarok Erdélyben találták volna a székelyek őseit, azoknak semmi esetre sem maradhatott volna meg a későbbről jól ismert sajátos szervezetük, mert abban az esetben — az itt talált szlávok csoportjaihoz hasonlóan — szükségszerűen függőségben élő néppé váltak volna...

E nagyon is meggondolkoztató érvek mellett a székelyek hun-avar származásának — legalábbis pillanatnyilag — ellentmond egy, a magyar krónikák rögzítette, de nyilván néphagyományból átvett és megőrzött adat. Eszerint a székelyek ősei, a magyaroknak a Kárpát-medencébe vonulása előtt, Ruténiában csatlakoztak a magyar törzsszövetséghez, és részt vettek az új területek meghódításában is. Ha viszont a székelyek valóban dél-erdélyi „avarok” voltak, teljesen érthetetlen volna ruténföldi csatlakozásuk és a megtelepedésben való részvételük hagyománya.

Erdély déli felének a magyar királyság első századaiban meglehetősen gyér lakossága lehetett. Egy eshetőség mellőzésével feltevéődik a kérdés: hogyan magyarosodhatott volna el az itteni török nyelvű, föltételezett „avar”-csoport a vegyes szláv—román lakosságú környezetben? Így tehát az avar-székely elmélet dél-erdélyi változata csakis abban az esetben volna fönntartható, ha az egykor itt szállásolt „avarokról” biztosan lehetne állítani: azok az előrenyomuló magyarokéhoz teljesen hasonló vagy éppenséggel azonos nyelvet beszéltek volna. Egyebekben kívül ezért kell nagy óvatossággal kezelnünk azt az elméletet, miszerint a székelység *magját*, *alapsoportját* Erdély déli felébe menekült „avar” elemek alkották volna. Ez a véleményünk természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ehhez a *maghoz* később esetleg jelentős (tágabban értelmezett) „avar” csoportokat kapcsolhattak az udvarhelyszéki székelyek képében, vagy azon kívül is. Erről a későbbiek folyamán majd még szó esik.

Mivel a középkori írott forrásokban a székelyek többször említődnek együtt a besenyőkkel, továbbá minthogy a régi magyar törökös hadiszervezetben azokhoz teljesen hasonló katonai szerepet töltenek be, már régebben fölmerült és a szakirodalomban vissza-visszatért a székelyek besenyő-származásának gondolata is. Ezt az elméletet azonban szintén több, lényeges körülmény cáfolja: 1. Több ízben együtt

ugyan, ám *mindig megkülönböztetve* emlegetik őket. 2. Egyetlen középkori forrás sem tud a besenyők Magyarországon kívüli csatlakozásáról, ez viszont — a székelyekkel kapcsolatosan utaltunk már erre — ismert tény. 3. Ha a magyar királyok Erdély déli részein nagyobb tömegekben telepítették volna le ezt a szintén keletről érkező török népet vagy annak töredékét, az itt semmiképpen se magyarosodhatott volna el (mint ahogyan a sok száz éves együttlakás ellenére ezen a területen a szászok se veszítették el őseik nyelvjárását), hihetőleg ma is a nyugati török nyelvek valamelyikét beszélné! 4. E föltevés mellett teljesen érthetetlen volna a „nagy csatavesztés“ székely népi hagyománya. (Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk azonban, hogy ha a székelység magját nem is tekinthetjük egészében véve besenyő eredetűnek, e valamikor jelentős nép több kisebb-nagyobb töredékének hozzájuk-csatolását mégis történelmi tényként kell elkönyvelnünk.)

A dunai-bolgár hadifogoly-elmélet ugyancsak elesik, hiszen az a nép erre az időre már úgyszólván teljesen elszávosodott. A kiejtés hasonlósága alapján szokták a „székely“ névvel összekötni az eszegel-bolgárokat (legalábbis részben), viszont ezek a Volga, nem pedig a Duna mellett laktak, és ott élnek ma is a csuvasok képében.

Utolsónak marad a székelyek *kabaroktól* való származásának lehetősége. E föltevés ellen, legalábbis egyelőre, nem szól semmi jelentősebb érv, bizonyítékául viszont a következőket említhetjük: 1. A krónikákban őrzött magyar népi szájhagyomány szerint a székelyek részt vettek a Kárpátok medencéjének megszállásában. A kabarokról ezt biztosan tudjuk: Biborbanszületett Konstantin bizánci császár hiteles magyar forrásból — Árpád unokája Tormásznak az elbeszéléséből — származó, 950 körüli tudósításából. A kabarokról szóló értesítéséből kitűnően a kabarokat a magyar törzsszövetség keretében előlharcolói és — e szerepüknek megfelelően — valószínűleg gyepűöri feladatok elvégzésére kötelezték. A székelyekről pedig hasonlóképpen e kettős beosztásban emlékeznek meg a középkori források. 3. A székelyek kabar származtatásának esetén korai elmagyarosodásuk korántsem annyira érthetetlen, mint például besenyő-eredeztetésük föltételezésekor, mert a Kárpátok átlépése előtt jóval a magyar törzsszövetséghez csatlakozott kabarok már Konstantin császár értesülése szerint is 950 táján a magyar nyelvet beszélték. 4. A kabar-székely azonosság fölvetése esetén a székelyeknek a középkori magyar krónikákból ismeretes, több vagy kevesebb joggal a hun birodalom összeomlásához kötött, a „nagy csatavesztés“-ről szóló hagyománya is világosan értelmezhető. A „kalandozások“ korából ismert 933. évi merseburgi, de főként a 955. évi Lech-mezei (augsburgi) csatavesztésről lehet szó, mivel a magyar törzsszövetséghez többé-kevésbé önként csatlakozó kabarok szállásai eredetileg Magyarország nyugati végein voltak; a frank, majd annak utóda, a német-római birodalom várható támadásainak kivédésére a Bécsi-medencébe, illetőleg az (északi) Morva-folyó alsó szakasza mentén telepítették le őket.

A gyaníthatólag török eredetű székelyek a minden bizonnyal török (még hozzá nyugati: bolgár-török) kabarok leszármazottai lehetnek. Ebből következően a „székely“ népnév gyökereit is a török népnevek rendjében kereshetjük. Eredeti alakja *szikül* (*Siculus*, 1213). A kutatók néhány a török *džikil* (olvasd dzsikil) — *dzekil* — *čigil* (olvasd csigil) népnévből származtatja, újabban viszont fölbukkant a nyugati, tehát bolgár-török jellegű szibériai *äskil* (olvasd eszkil) néppel való azonosításának a lehetősége is.

A magyarok a székely név tekintetében számbajöhető *džikil*, esetleg *äskil* népet csak a Kárpát-medence meghódítása előtti korban vehették át. Miután pedig a kabarokon kívül nem tudunk más népnek a magyarsághoz való csatlakozásáról a jel-

zett történelmi esemény kapcsán, így a hozzájuk szegődött *džikil* vagy *äskil* (=székely) néptörredék, a különben tudvalevőleg három törzsi kabarok egyik törzse lehetett. Ez a névmagyarázat tehát mintegy nyelvészeti igazolását jelentené a székeleyekben a magyarokhoz csatlakozott kabarok utódait kereső elméletnek.

Ez a közép-ázsiai *džikil*, vagy a másik felfogás szerinti szibériai *äskil* nép egyik törredéke valószínűleg az ázsiai fehér-hun—avar birodalmat a VI. század harmincas éveiben megdöntött türk törzsszövetség kötelékében sodródhatott Kelet-Európába. Ez csatlakozott azután, talán már a VI. század közepe után, de legkésőbb a IX. század elejétől két másik, eredetileg a kazár birodalomba tartozott törzs vagy törzstörredék társaságában a kazár igát magáról 830 táján éppen lerázó Volga-Don melléki magyar törzsszövetséghez. Hogy a csatlakozottak *kabar* neve honnan ered, egyelőre nem tudjuk. Esetleg, mégis helyesnek bizonyulhat a szónak „lázadó“-ként való fordítása.

A székeleyek ekként való származtatását figyelembe véve egyáltalán nem tűnik többé csodálatosnak: hogy a székely rovásírás nagyon szorosan kapcsolódik az Orkhon-, Jeniszej-melléki, Tálász-völgyi és más belső-ázsiai török-jellegű írásrendszerekhez, hogy a magyar népi zenekincs gazdag tárházában éppen a székelység őrizte meg legtisztábban a kínai népi zeneműveltséghez is kapcsolódó ötfokú dallamok gyönyörű csokrát, hogy éppen, a székely tárgyi és szellemi műveltség, népi világszemlélet óvott meg nagyon sok és jelentős belső-ázsiai jellegzetességet, és hogy végül a székeleyek között még ma is viszonylag gyakoribbak a mongolos arcú és testalkatú egyének.

*

Az eddigiekben egészen vázlatosan érintettük a székelyeredet-kérdés néhány jelentősebbnek vélt részletét. Most annak az ugyancsak futó felvillantása marad hátra: hogyan alakult a kabar törzsek története a 955. évi augsburgi csatavesztést követő időben, hogyan őrizhették meg a székeleyek később is törzsi nevüket és népi egyéniségüket?

A Bíborbanszületett Konstantin értesítése szerint 950 tájáig fejedelem vezetésével élt kabarok három (al-) törzse egyikének neve *Szikül*=*Székely*, a másik kettő *Tárkány* meg *Varsány* lehetett. Kérdés: mi okból maradt meg éppen csak az egyik törzs neve, és miért tűnt el a másik két törzsi név? Ennek magyarázatára két lehetőség mutatkozik. Az egyik, talán éppen a vezető (al-)törzs neve a magyar szóhasználatban valamiképpen az összes kabarok megjelölésére állandósult. Másrészt viszont az sem lehetetlen: bizonyos történeti események és azok fejleményei következtében a *Szikül*=*Székely* nevű kabar (al-)törzs életútja lényegesen másként alakult, mint a másik két kabar (al-)törzsé. (Ez utóbbiak egyike, korábbi, alább megjelölendő szálláshelyeiről nem Erdélybe, hanem a magyarországi Mátra-aljára került.) Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a korai oklevelekben a székely ispánok címében az *egész székelységet* „*Siculi trium generum*“-ként jelölik. Ez a körülmény inkább az első föltételezés felé látszik billenteni a mérleg nyelvét.

Ez a vitatható latin jelölés azonban, az eddigi vélekedésektől eltérően, nyilván másképpen is magyarázható, sőt magyarázandó. Esetleg „az egész székelység“ fogalma úgy is felfogható, mint a későbbi Háromszék székeleyeinek — a három (al-)törzsféle közösségben élt őseinek — jelölésére használt kifejezés. Ezeket az (al-)törzseket a kuriális latinságban *genus*-ként (azaz „nem“-ként) emlegették. Nem zárhatjuk ki azonban annak lehetőségét sem, hogy a *genus* elnevezésen a székeleyeknek az eredetileg Háromszéket, azután a későbbi Udvarhelyszéket, valamint az ugyancsak későbbi Marosszéket megszálló három fő csoportja értendő.

*

A ma megítélhető helyzet alapján röviden a következőkben vázoljuk a széke-lyek „őstörténetét“ a mai lakóterületeiken való megtelepedésükig.

A magyar törzsszövetséghez már korábban csatlakozott kabar törzsnak (tehát a Szikül, Tárkány és Varsány altörzsnak) előőrsi szerepben a IX. század végén, a X. elején a Kárpát-medence legveszélyeztetettebb kapujának védelme jutott osztályrészül. Ezért az összes magyar törzsek tervszerű hadászati elhelyezkedése keretében a kabar törzsnak a Bécsi-medencét, valamint a Morva folyó völgyének alsó (déli) és középső részét kellett megszállania, nagyjából Morvaország székhelye: Brno városa környé-kéig. (Azon a területen valóban meglehetősen szép számmal ismeretesek magyar eredetű helynevek s ott vannak a Szekula-falvak is.) A kabarok, helyzetüknél fogva bizonyára derekasan kivették részüket a nyugatra irányuló „kalandozásokból“. Az e-zel természetesen együttjáró tetemes vérvesztéséget csak tetőzte a 933. évi és külö-nösen a 955. évi Lech-mezei vereség. Az erőben és számban megfoghatkozott kabar törzseket ekkor valószínűleg más katonai erőkkel cserélték ki, őket pedig egy időre, mindenestül visszavonták a Dunántúlra (a krónikák Csigla-mezejére), azután a Mátra-aljára, illetőleg további harmadik csoportjukat (talán a Tárkány altörzset) még keletebbre, szintén gye-pü — de támadásoknak akkoriban sokkal kevésbé ki-tett gye-pü — védelmére: a Körösök vízgyűjtő területére.

A magyar hűbéri állam megszervezése után, esetleg már az erdélyi gyulának, hihetőleg Ajtonnak az unokaöccse, István király elleni lázadáskor, annak egyenes következményeként, de esetleg csak későbbben, a század végén, Lászlónak az ország keleti végei megerősítésére, az egyre gyakrabban ismétlődött úz és kun betörések elhárítására irányuló tervei keretében Erdély déli részébe vezénylik az átmenetileg a Csigla-mezején sátorozott kabarokat, azaz a szikülőket. Itt megerősítve, valószínűleg más népcsoportokkal is föltöltve, visszanyerik a hagyományokban még élénken élt előlharcos, gye-püvédő szerepüket. Ez lehetett az első, ősbib erdélyi székely csoport, az egész későbbi székelység alaprétege. A jelzett csoportnak, a későbbi háromszéki székelyek őseinek a népessége egyelőre azonban nem a mai Székelyföldön, hanem az utóbb behívott szász telepések részére 100—150 év múltán kijelölt területeken: a Nagy- és Kisküküllő középső meg alsó folyása (e folyónév bizonyosan török ere-detű), az Olt rákosi meg Vöröstoronyi-szorosa közötti szakaszán, a Szederjes, Kosd, erdélyi Hortobágy, Viza és a két Kis- és Nagy-Székás vízvidékén, aztán a Maros mentén Szászvárosig vagy még nyugatabbra, a Marosra harántos irányban folyó Sztrigy és ottani Homoród völgyéig terjedt vidéken telepedett volt le. Ennek em-léke a másfél évszázaddal azután következő háromszéki területi-katonai-közigazga-tási egységek létrejötte után is megmaradt a jövődi széknevekben, amennyiben a *Kézd* (vö. Szász*kézd*), *Orbó* (vö. Szász*orbó* és *Sepsi-* (vö. Szász*sebes*, *Sebesi Sepsi-*) szék neve nem Háromszék (ott ilyenek egyáltalán nincsenek!), hanem a későbbi Királyföld (Königsboden) helyneveiből erednek.

A széknevekben megőrződött helységnevek eredetileg a rideg (külterjes) állat-tenyésztő nemzetségi csoportok (nemek) székhelyei lehettek. Róluk nevezték el az-után magukat az egyes csoportokat is. A közösségek helyrajzi alapokon való — különben egyáltalán nem szokatlan jelölése elköltözésük után, az új háromszéki szállásokon is megmaradt, sőt, utóbb, a székely székszervezet kialakulásakor a cso-portok területeit is ezzel jelölték. (Mellesleg megjegyezve, ugyancsak a királyi ha-talom akarata szerint, a háromszéki székelyek népességben valószínűleg jobban gyarapodott kézdi csoportjából rajzott ki még 1270 előtt az aranyosszékiek csoportja.)

A későbbi háromszéki székelyek első szállásaitól, tehát későbbi szászföldi tele-peiktől keletre, egyrészt az abban a korban valószínűleg nagyon nevezetes „rikai út“,

másrészt a járatlan rengetegek fedte alig lakott Barcaság és Háromszék védelmére berendezett besenyő szállásokról (Erdővidéken Alsó- és Felsőrákosról, Barótról, Bibarcfalváról, Baconról; Háromszéken és a Barcaságban Sepsibesenyőről, Nyénről, Uzonról, Márkosfalváról és Csernáton vidékéről) tudunk a mongoljárás koráig.

A fölöttébb gyér és homályos adatokból leszűrhetően a rengetegekkel borított mai Székelyföld tehát csak a XII. századtól kezdve népesült be jobban. A háromszékiek után telepítették mai lakóterületükre a második, az eredetileg, eléggé meg-hökkentően, „telegdi“-nek nevezett csoportot, a későbbi udvarhelyszékieket. (Egyházi szervezetében sokáig megőrződött a „telegdi főesperesség“ neve!) Egy részüket még jóval 1324 előtt átköltöztették a Hargita vonulatától keletre, Csík benépesítésére, hiszen a pápai tizedjegyzékekben már bennefoglaltatnak. Ez utóbbi terület-ről föltétlenül még a XIV. század első felében megindult a Gyergyai- és a Kászonimedence alaposabb benépesedésének folyamata is.

Az udvarhelyi (azaz „telegdi“) székely csoport nevét, gyaníthatóan, a bihari Mezőtelegdről nyerte. Az egykori Magyarország területén ui. másutt ismeretlen ez a helynév. Azonkívül több, ezt a vélekedést megerősítő adat tanúságtétele értelmében Biharban 1200 körül egészen biztosan élt egy nagyobb székely csoport. Ennek eredetéről egyelőre semmi közelebbit nem tudunk. A régebbi meg újabb magyarországi régészeti ásatások folyamán föltárt ártándi, nyékládházi és más, a magyar foglalás korába nyúló kései avar temető jelentősége ebből a szempontból hatványozottan megnövekszik, hisz III. Béla király Névtelen Jegyzőjének állítása szerint a bihari földvár környékén, szabatosabban a Szentes közelében levő Korógy-ér mellett „székelyek“ fogadták Árpád fejedelem Ösbő vezette hadait... Alaposabb kutatások, földolgozások elvégzéséig azonban nem beszélhetünk biztosan a kései avarok meg a bihari székelyek közötti azonosságról, bár egyelőre — legalább elvben — egyáltalán nem látszik lehetetlennek ez a föltevés sem.

Az elmondottak értelmében tehát az egyik fő székely csoport, a háromszékiek s a belőlük kiszakadt aranyosszékiek, eredetileg tágabban értelmezett kabarok, szikülök lennének, a másik, vagyis a Biharból későbbben áttelepült csoport: a háromszéki székelyek kiegészítésére odarendelt udvarhelyiek viszont valószínűleg részben „avar“ maradékcsoportokból, részben esetleg a kabarok Tárkány törzséből származtak.

A bihari székelyek települési területe az egész Sebes-Körös völgyére, esetleg a Fekete-Körösére is (ott van Kö-östárkány!), talán még a Berettyó- és Érmellékre is kiterjedt (vö. Székelyhíd nevével!), belefoglalva a régi, sokkal nyúltabb Bihar vármegyéhez (esetleg éppen emiatt is) hozzátartozó Kalotaszeget. Ennek kétségte-len emléke a mai Kalotaszeg nyugati határán a Kis-Sebesben folytatódó Székelyó (Székely + jó = víz) nevében tükröződik. A Névtelen Jegyző életében, tehát III. Béla korában, azaz a XII. század végén ez a székely csoport még semmi esetre se költözött el Biharból. Valószínűleg csak 1217 után telepítették át őket Erdélybe, mert ez évben a Várad Regestrum még említi a bihari „székelyszáz“ várjobbágy-századot. Minthogy pedig 1270-ben már Erdélyben bukkan föl az „universitas Siculorum de Thelegd“, e csoport, nyilvánvalóan, még 1270 előtt, tehát a két említett év közötti időszakban, talán éppen a mongoljárás után közvetlenül került át oda.

A későbbi teljes székelység harmadik nagy csoportja a marosszékiek. Ennek származásáról semmi közelebbit nem tudunk. Minthogy azonban a marosszékiek egyház-közigazgatási tekintetben szintén az erdélyi, ún. „telegdi-főesperesség“ hatáskörébe tartoztak, esetleg ugyanúgy a bihari székely csoportnak lehettek részei.

A megtárgyaltak értelmében a székelyeket végeredményben semmi esetre se vélhetjük holmi „szabad“ ösfoglalóknak. Nem tehetjük ezt, mert az egyes székely csoportok se korábbi, se későbbi szállásterületeiket nem jószántukból hagyták oda.

(Például a bihari székelyek se a jobb legelők keresése során jutottak valószínű törzsrokonai: a háromszékiek közelébe.) Nem, A székelyeknek a mai Székelyföldön való megtelepedésében nyilvánvaló a hűbéri magyar állam érdekeit mindenekelőtt szemmel tartó honvédelmi céltudatosság. Márpedig ennek az eszmének az érvényesítése, a gyakorlatba való átültetése csakis erős központi, királyi hatalomnak tulajdonítható. Miután pedig — egyelőre — semmilyen biztos adattal se rendelkezünk a székelyek kelet-erdélyi lakóterületeinek a XII. század derekánál korábbi megszállását illetően, általánosságban azt kell gondolnunk, hogy a magyar királyok csak a XII. század második felében, vagy a XIII. század elején, a Keleti-Kárpátok hadászati jelentőségű hágóinak és szorosainak védelmére vezényelték őket oda: egyik részüket Erdély déli feléből, másik csoportjukat a Körösök vidékéről. A telepítést valószínűleg szakaszosan oldhatták meg, előre megszabott és végre is hajtott tervnek megfelelően, egyes székely vagy csupán később azokká váló egységek más és más idejű átköltöztetésével.

Talán nem vetjük el túlságosan a sulykot, ha a XI. századtól Erdély megnevezett déli részén szállásolt (későbbi háromszéki) törzs-töredék zömének áttelepedését vagy annak kezdetét a XII. század közepére tesszük, az Erdély déli részébe érkező szász telepések lépcsőzetes, szakaszos bejövételének folyamatával egyidejűleg, annak méreteivel egyenes arányban.

A mai lakóhelyére legkorábban betelepített (a későbbi háromszéki) székely csoport mellett a királyi hatalom még egy vagy két „székely“ csoportot képezett, mesterségesen. Ez utóbbiak keletre vezénylését, átköltöztetését vagy a havaselti és moldvai Kunországgal a XIII. század első évtizedeiben, a közelgő mongol veszedelem miatt kialakult békésebb viszony kezdő lépéseivel, politikai célkitűzéseivel, vagy — s ez sokkal valószínűbbnek tűnik — a mongoldulás szomorú következményeivel és tapasztalataival kapcsolhatnók össze, a Magyarországot sok tekintetben teljesen újjászervező, újjáépítő IV. Béla király intézkedései keretében. (Ma még nem látunk ugyan tisztán, de korántsem lehetetlen, hogy II. Endre és IV. Béla közös uralkodása idején, az ún. „ifjabb királyság“ intézménye meg a székelyek másik részének ideköltöztetése és megszervezése között is kereshetünk összefüggéseket.) A székelység megerősítésére föltétlen szükség volt, hiszen Moldva és Havaselve 1242 után is bizonyos ideig mongol fennhatóság alatt maradt.

E nagyszabású gyepüvédelmet célzó szervezési intézkedés kezdetben talán kisebbre tervezett szükségleteihez képest föltehetőleg már nem bizonyult elegendőnek a meglévő (eredeti) „székely“ emberanyag. Ezért a tulajdonképpeni székely kereteket még más eredetű és korábban más beosztású (mindenekelőtt magyar) csoportokkal egészíthették ki. Az összetartozás érzésének kifejlesztésére és megerősítésére az egészet egységes katonai-társadalmi szervezetbe tömörítették, még a nemek és ágak megjelölésében is teljes azonosságot teremtettek. Ezt annál is inkább megtehették, mert a *vérségi* kötelékeken alapuló nemzetségi-törzsi beosztást szükségképpen már a fejlettebb területi nemzetségi-törzsi rend váltotta föl. A királyok rendelkezhetek és rendelkeztek is az akkori Magyarország különböző vidékeiről összevont „székely“ csoportokkal külön-külön is, de a társadalmi-gazdasági, katonai, művelődési, egyház-szervezeti tekintetben idővel elkerülhetetlenül egységbe forró székelység egyetemével is. Ezt bizonyára azért is megtehették, mert egyes főbb csoportjaik áttelepítésével még nem halványult el mindegyikben a békebeli gyepüvédelmi és háborús előharcolói kötelesség tudata.

A székelyek ősi gyepüvédő kötelezettségeinek következménye életformájuk tekintetében az lett, hogy a rideg állattartás még akkor is megmaradhatott gazdaságuk alapjaként, mikor a magyarságnak általában a hűbéri termelési rendszer győzelme

miatt arról már régen le kellett mondania. Tovább élhetett tehát ennek az ősi gazdasági formának az ugyancsak avult színezetű politikai és társadalmi vetülete: a földközösségen alapuló nomádus területi-nemzetségi szervezet. Ezek a székely nemzetségek azonban, különösen a mongoljárás utáni nagy rendezés, újjászervezés következtében már nem vérségi, hanem inkább területi elven alapuló (katonai) „nemzetségi” kötelékek. Bizonyos vérségi elemek azonban idővel ismét átúthettek, „új-jáéledhettek”.

A külterjes székely állattenyésztésnek kedvezett a gyepüvédelmi szervezet, hiszen a védelem jelentős elveként a gyepülvének gyér népességű, lehetőleg megműveletlen sávnak kellett maradnia; ellenség közeledtének hírére pedig a gyepülvét teljesen ki kellett üríteni. Ez viszont csak rideg állattartásból is megélő, aránylag csekély számú és könnyen mozgó népesség esetén volt lehetséges.

*

Az utolsó negyed század ötletszerű kutatásainak tárgykörünkkel kapcsolatos, jelentősebb tudományos eredményeit iparkodtunk röviden összegezni. Szerény igényű és terjedelmű írásunk korlátai között nem térhettünk ki mindenre, nem magyarázhattunk meg mindent, és nem is vállalkozhattunk a saját magunk nézeteinek kifejtésére. Ennek a fölöttébb szövevényes kérdéscsomónak a kibogozása messze meghaladná erőnket, lehetőségeinket. Még egyszer szeretnők hangsúlyozni: az előbbieken mások kutatása, észrevételei, következtetései nyomán igyekeztünk helyzetképet rajzolni. A tárgyalt kérdések elfogadható megoldásához nyelvészek, néprajzosok, történészek, jogtörténészek, gazdaságtörténészek együttes alapos, összehangolt, mélyre hatoló, állandó együttműködésen nyugvó tevékenysége szükséges. És hogy „haza is” beszéljünk: a régészek is jelentősen hozzájárulhatnak egyes kérdéskörök megvilágításához. Csak ezen az úton haladva tárhatunk fel új anyagokat, juthatunk véglegesnek ígérkező megoldások, eredmények, válaszok birtokába.

Kazinczy Magda:
Berbécsek
(faliszőnyeg)

